

τρευε τούς ἀρχαίους Θεούς και ἦταν μέτοχος τῶν μυστηρίων μέ τὰ ὁποῖα τότε σχεδόν ὅλη ἡ ρωμαϊκή ἀριστοκρατοτία εἶχε παραπλανηθῆ-
« Τόσα πολλά χρόνια ὁ πρεσβύτερος αὐτός τὰ εἶχε ὑποστηρῆξει μέ τὴν κεραυνοβόλο φωνή του· τώρα ὅμως δὲν ντρέπονταν νὰ γίνῃ ἓνας ὑπηρετήτης τοῦ Χριστοῦ Σου, ἓνα παιδί τῆς πηγῆς τῶν χαρίτων Σου, νὰ κλίνη τὸν αὐχένα του κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῆς ταπεινώσεως και νὰ σκύψῃ τὸ μέτωπό του κάτω ἀπὸ τὸ ὄνειδος τοῦ Σταυροῦ ».

Κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ Συμπλικιανοῦ πρὸς τὸν Λύγουστῖνο ὁ Victorinus ἐδιάβαζε τὴν Ἁγία Γραφή, ἀναζητοῦσε και ἀναδιφοῦσε ὅλα τὰ χριστιανικά συγγράμματα και εἶπε κάποτε στὸν Συμπλικιανό, ὄχι φανερά, ἀλλὰ κρυφὰ και ἐμπιστευτικά. « Μάθε, εἶμαι πιά κι' ἐγὼ χριστιανός ». Ὁ Συμπλικιανός τοῦ ἀπάντησε: « Δὲν τὸ πιστεύω και δὲν σε κατατάσσω στοὺς Χριστιανούς, προτοῦ σε ἰδῶ στὴν ἐκκλησία ». Γελῶντας τότε ὁ Victorinus ἀποκρίθηκε: « Ὡστε οἱ τοῖχοι κάνουν τοὺς χριστιανούς; » Ὑστερα ὅμως μέ θάρρος εἶπε στὸν Συμπλικιανό « Πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θέλω νὰ γίνω χριστιανός! » Ἡ σύγχρονη Ρώμη ἔμεινε κατάπληκτη γιὰ τὴ στροφή αὐτὴν τοῦ Victorinus πρὸς τὸν Χριστιανισμό. « Οἱ ὑπερήφανοι τὸ εἶδαν και ἐξωργίσθησαν, ἔτριζαν τὰ δόντια και ἔσβηναν ἀπὸ λύσσα ». Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο νόημα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι αὐτός εἶναι κυρίως ἐπιστροφή, μετάνοια. « Καὶ δὲν γυρίζουν πολλοὶ ἀπὸ ἀκόμη βαθύτερη ἄβυσσο τῆς καταθλαμβώσεως παρὰ ὁ Victorinus πρὸς Ἑσένα; Φθάνουν σὲ Σένα και φωτίζονται. Λαμβάνουν ἀπὸ Σένα τὴ δύναμη νὰ γίνουν τέκνα Σου ». Ὅταν ὁ Λύγουστῖνος ἄκουσε ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸν Victorinus ἀναψε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ τὸν μιμηθῆ. Ἀλλωστε και ὁ Συμπλικιανός ἀφηγήθηκε τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς τοῦ Βικτορίνου γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, γιὰ νὰ πείσῃ τὸν Λύγουστῖνο. « Ἡ καινούργια θέληση ὅμως ποὺ ἐφύτρωσε μέσα μου, νὰ ὑπηρετήσω Ἑσένα γιὰ Σένα, και νὰ Σε ἀπολαύσω, Θεέ μου, Ἑσὺ μοναδική μου ἡδονή, δὲν ἦταν ἀκόμα σὲ θέση νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν παλαιά, ὅπου εἶχα γίνῃ δυνατός μέ τὴ συνήθεια. Ἔτσι ἐπάλευαν δύο θελήσεις, ἡ παλαιότερη και ἡ νεώτερη, μία σαρκική και ἡ ἄλλη πνευματική, μέσα μου και ἡ πάλη τοὺς ἔσχιζε τὴν ψυχὴ μου ». Εἶναι ὡσάν νὰ ἀκοῦμε ἐδῶ τὰ λόγια ποὺ θὰ εἴπῃ στὴ νεώτερη ἐποχὴ ὁ Φάουστ: « ἄχ! δύο ψυχὲς παλεύουν μέσα στὸ στῆθος μου ». Ὁ Λύγουστῖνος προσθέτει ὅτι τὸν πνέζε γλυκὰ τὸ βάρος τοῦ κόσμου ὡσάν μέσα σὲ ὕπνο, και οἱ σκέψεις, ποὺ ἔφεραν τὴν ψυχὴ του πρὸς τὸν Θεό, ὁμοιάζαν σάν αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ ξυπνήσουν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ ὕπνου πιεζόμενοι γυρίζουν πάλι σ' αὐτόν. Καὶ δὲν εἶχε τί ν' ἀπαντήσῃ, ὅταν ἄκουγε τὸν λόγο τοῦ Παύλου πρὸς Ἑφεσίους: « Ἐγειρε ὁ καθεύδων και ἀνάστα ἐκ νεκρῶν και ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός ». Μόνον μία ἀδρανῆ ἀπάντηση εἶχε ὁ Λύγουστῖ-

νος. « Ἀμέσως, ἀχ ἀμέσως ! Ἄφησέ με ἀκόμη μιὰ στιγμή ». Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ « ἀμέσως, ἀμέσως » δὲν εἶχε τέλος.

Ὁ Αὐγουστῖνος ζῆ τώρα μέσα σὲ μιὰ αὐξουσα ἀγωνία, καὶ κάθε ἡμέρα ἀνεστενάζει ἀπὸ βαθεῖα, ἀναζητάει τὴ λύτρωσή του. « Ἐπισκεπτόμουνα συχνὰ τὴν ἐκκλησία Σου, ὅσο μὲ ἀφηναν οἱ ἀσχολίες μου, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων ἀναστενάζα ». Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν τὸν ἐπισκέπτεται ἓνας συμπολίτης του, ὁ Ἀφρικανὸς Ποντικιανός. Ὁ Αὐγουστῖνος ἔμενε μαζί μὲ τὸ φίλο του Ἀλύπιο. Ἄνοιξαν συνομιλία οἱ τρεῖς τους. Τυχαία τότε ὁ Ποντικιανὸς παρετήρησε ἐπάνω στὸ τραπέζι τοῦ Αὐγουστίνου ἓνα βιβλίο. Τὸ πῆρε καὶ τὸ ἄνοιξε· καὶ ἀντίθετα πρὸς κάθε του προσδοκία εὗρε τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. « Ἐνόμιζε, ὅτι θὰ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλία, τῶν ὁποίων ἡ ἑρμηνεῖα κατέτρωγε τὶς δυνάμεις μου », δηλαδή ἡ βιβλίο ρητορικῆς ἢ φιλοσοφίας. Ὁ Ἀφρικανὸς αὐτὸς ἦταν χριστιανός. Ὅταν ὁ Αὐγουστῖνος τοῦ εἶπε, ὅτι ὁ ἴδιος ἀποδίδει πιά μεγάλη σημασία στὶς Γραφές, τότε ἄνοιξε μιὰ συζήτηση γιὰ τὸν Αἰγύπτιο μοναχὸ Ἀντώνιο, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα τότε ἦταν πολὺ γνωστὸ στοὺς Χριστιανούς· « σὲ μᾶς ὅμως εἶχε μείνει ἀκόμη ἀγνωστὸ », προσθέτει ὁ Αὐγουστῖνος. Ὁ Ποντικιανὸς τοὺς μεταδίδει πολλὰ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἀντωνίου καὶ γιὰ τὰ ἔργα τοῦ μοναχικοῦ βίου στὴν ἔρημο τῆς Ἀφρικῆς. Μὲ μεγάλη ἔνταση προσοχῆς ἀκούγαν ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Ἀλύπιος, ὁ Αὐγουστῖνος μάλιστα συγκινεῖται βαθύτατα· καὶ ὅταν ὁ Ποντικιανὸς ἔφυγε, αὐτὸς συγκεντρώθηκε στὸν ἑαυτό του. « Καὶ πόσο δὲν ἐμαστίγωσα τότε τὴν ψυχὴ μου μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα, νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ, ὅταν ἐγὼ ἐπιχειροῦσα νὰ Σὲ ἀκολουθήσω ; Ἀκόμη ὅμως ἐκείνη ἀντιστέκονταν καὶ ἔφερνε ἀντιρρήσεις, ἀλλὰ καμμιά δικαιολογία πιά. Ἀλλὰ ἔλα ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀπολογίας μου εἶχαν φθαρῆ καὶ ἀντικρουσθῆ. Μονάχα μιὰ βουβὴ ἀγωνία εἶχε μείνει, ἡ ὁποία φοβόταν ὅπως φοβᾶται τὸν θάνατο, νὰ ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῆς συνήθειάς της, καθὼς ἀκριβῶς αὐτὴ προσχωροῦσε πρὸς τὸν θάνατο ». Ὄντας σ' αὐτὴν τὴν τραγικὴ ἐσωτερικὴ κατάσταση ἔρχεται πρὸς τὸν Ἀλύπιο καὶ τοῦ λέγει : « Ποῦ θὰ ἀφήσωμε τὰ πράγματα νὰ πᾶνε ; Τί ἀκουσες ; Ἀμόρφωτοι σηκώνονται καὶ τραβοῦν μὲ τὸ μέρος τους τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ ἐμεῖς μὲ τὴν πολυμάθειά μας, ἐμεῖς κυλιόμαστε μέσα στὴ σάρκα καὶ στὸ αἷμα ! Ἡ μήπως ντρεπόμαστε νὰ τοὺς ἀκολουθήσωμε, ἐπειδὴ αὐτοὶ προπορεύθηκαν ; Δὲν πρέπει πιο πολὺ νὰ ντρεπόμαστε, ἂν δὲν τοὺς ἀκολουθήσωμε ; » Ὁ Ἀλύπιος τὸν κυτᾶζει κατάπληκτος, γιατί δὲν ἦταν συνηθισμένος νὰ τὸν ἀκούῃ νὰ μιλάῃ ἔτσι καὶ σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση. « Μέτωπο, μάγουλα, μάτια, χρῶμα προσώπου καὶ τόνος τῆς φωνῆς » πρόδιδαν τὴν ἐναγώνια ψυχικὴ κατάσταση τοῦ Αὐγουστίνου.

Δίπλα στὴν κατοικία τους ἦταν ἓνας μικρὸς κῆπος. Σ' αὐτὸν τὸν κῆπο

κατέφυγε τότε ὁ Αὐγουστῖνος, ὅπου κανεῖς δὲν μποροῦσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἔνθερμη πάλῃ τῆς ψυχῆς του, ὥσπου νὰ φθάσῃ στὸ τέλος της. Ἐκεῖ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, τὸν κυρίεψε μιὰ σωτήρια τρέλλα, καὶ τότε ἀπέθανε γιὰ τὴ ζωὴ. « Ἐγνώριζα πόσο κακὸ εἶχα μέσα μου, ὅχι ὅμως ποιά ἀξία θὰ λάβαινα σὲ λίγο ». Σὲ λίγο ἔρχεται στὸν κῆπο καὶ ὁ φίλος του. « Καὶ πῶς θὰ μὲ ἄφηνε μόνον σ' ἐκείνη τὴν κατάστασιν ! » Ἐκεῖ ἐκάθισαν. Κατέλαβε φρίκη τοῦ πνεύματος του καὶ ἐσωτερικὴ ὀργή, γιὰτὶ ἔμενε ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Αὐγουστῖνος ἐδῶ αἰσθάνεται ὅτι παλεύει νὰ σπάσῃ τὰ δεσμὰ τοῦ κόσμου· καὶ τὰ ἔσπασε. « Ἀλλὰ ἀκόμη μὲ κρατοῦσαν ». Μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ψυχῆς του αἰσθάνεται τὰ πλήγματα τοῦ θεϊκοῦ μαστιγίου, τὰ πλήγματα τοῦ φόβου καὶ τῆς ντροπῆς. Ἦταν ἀκόμα, ἔστω καὶ μὲ λεπτὰ νήματα, δεμένος μὲ τὸν κόσμον. « Ἐλεγα μέσα μου : ἰδές, γρήγορα θὰ γίνῃ, γρήγορα. Καὶ μὲ τὰ λόγια αὐτὰ στεκόμουν ἐπάνω στὸ μεταίχμιον τῆς ἀποφάσεώς μου. Ἦμουν ἔτοιμος ν' ἀποφασίσω, καὶ ὅμως δὲν τὸ ἀποφάσιζα· ὅμως δὲν ὄλισθαινα πίσω στὴν παλαιὰ μου ἀντίληψη, ἀλλὰ ἔμεινα ἐκεῖ κοντὰ στὴν ἀπόφασιν καὶ ἐπῆρα ἀναπνοή. Καὶ πάλιν προσπαθοῦσα καὶ πλησίαζα πρὸς τὸ σκοπὸν, καὶ πῆγαινα ὀλοένα πλησιέστερα· ἀκόμη ὅμως ἐδίσταζα νὰ πεθάνω γιὰ τὸ θάνατον καὶ νὰ ζήσω γιὰ τὴ ζωὴ ». Ἡ παλαιὰ συνήθεια καὶ τὸ κακὸν τῆς ἦταν ἰσχυρότερα μέσα του ἀπὸ τὴν καινούργια συνήθεια καὶ τὸ καλὸν τῆς, λέγει ὁ Αὐγουστῖνος. Τὸν κρατοῦσαν ἀκόμη παλαιῆς μωρίας καὶ ματαιότητες, οἱ παλαιῆς του αὐτῆς ἀγάπες, τὸν ἐπιαναν ἀπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ σφύριζαν στ' αὐτὴν του : « Πρόκειται νὰ μᾶς ἀφήσῃς ; » Τοῦ παρουσίασαν ὅλες τῆς εἰκόνες τῆς παραπλανητικῆς τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ μέσα του εἶχε γίνῃ ἡ ἀλλαγὴ. « Ἐγὼ ὅμως πᾶς τῆς ἀκουγὰ νὰ μουρμουρίζουν πίσω ἀπὸ τὰ νῶτα μου, καὶ μὲ τραβοῦσαν· γιὰ νὰ γυρίσω ». Καὶ ὅμως ἀκόμα τὸν ἐμπόδιζαν. Μὲ δισταγμὸν ἀκόμα ὁ Αὐγουστῖνος ἀποσπᾶται ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰκόνες τῆς ζωῆς, τῆς ἀποτινάζει καὶ ἐπιχειρεῖ τὸ πῆδημα πρὸς τὰ ἐκεῖ, ὅπου τὸν καλοῦσε ἡ ἐσώτατη φωνὴ τῆς ψυχῆς του, ἡ ὁποία τοῦ ἔλεγε νὰ εἶναι κουφὸς πρὸς τὰ μέλη τοῦ σώματος, πού ἔρπουσαν κατὰ γῆς καὶ θὰ πεθάνουν. « Ἔτσι διαδραματίσθηκε μέσα στὴν καρδιά μου ὁ ἀγῶνας, τὸν ὁποῖον ἀγωνίσθηκα ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐναντίον μου. Ὁ Ἀλύπιος ὅμως ἐκάθονταν κοντὰ μου καὶ περίμενε σιωπηλῶς τὴν ἐκβασὴν τῆς ἀσυνήθιστης αὐτῆς ἀναταραχῆς μου ». Κατὰ τὴν κρίσιμην αὐτὴν ὥραν ὁ Αὐγουστῖνος αὐλακῶνει μὲ τὸ νοῦν του πολὺ βαθιὰ τὸ εἶναι του καὶ ἀνασύρει ἀπὸ τὸν μυστικὸν πυθμῆνα τῆς ὄλης του τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν φέρνει ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πνεύματος· τότε ξεσπάει μέσα του μιὰ φοβερὴ θύελλα πού προκάλεσε βροχὴν δακρῶν. Σηκώνεται ἐπάνω καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Ἀλύπιον, γιὰτὶ ἡ μοναξιά, λέγει, « μοῦ φαίνονταν πῶς πρόσφορη γιὰ νὰ

κλάψω ». Ὁ Ἀλύπιος ἔμεινε στὴ θέση του κατάπληκτος. « Ἐγὼ ἔ-
 πεσα, δίχως νὰ ξέρω πῶς, κατὰ γῆς κάτω ἀπὸ μιὰ συκιά καὶ ἄφησε τὰ
 δάκρυά μου ἐλεύθερα νὰ τρέξουν καὶ κυλοῦσαν ὡσάν ρεύματα ἀπὸ τὰ
 μάτια μου ». Ὁ Αὐγουστῖνος τότε ἐγύρισε καὶ εἶπε πρὸς τὸν Θεό :
 « Καὶ Σὺ Κύριε ἕως πότε ; Ἔως πότε Κύριε ὀργισθήσῃ εἰς τέλος,
 ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλός σου ; » Ἡ τραγωδία τῆς ψυχῆς τοῦ Αὐ-
 γουστίνου, ἡ ἀπερίγραπτη ἐσωτερικὴ τῆς ταλαπώρια, εἶναι τῶρα στὸ
 τέρμα τῆς. « Γιατὶ νὰ μὴν εἶναι ἡ ὥρα αὐτὴ τὸ τέλος τῆς ντροπῆς μου ;
 Ἔτσι εἶπα καὶ ἐκλαιγα μὲ τὴν πιὸ μεγάλη πικρία τῆς καρδιάς μου.
 Καὶ ἰδὲς, ἀκούω τότε ἀπὸ τὸ διπλανὸ σπῆτι τὴ φωνὴ ἐγὸς ἀγοριοῦ ἢ
 ἑνὸς κοριτσιοῦ νὰ λέη τραγουδιστὰ καὶ νὰ ξαναλέη πολλές φορές : πάρε
 καὶ διάβασε, πάρε καὶ διάβασε, tolle lege, tolle lege . . . Τότε συγ-
 κράτησα τὸ ρεῦμα τῶν δακρύων μου καὶ σηκώθηκα ἐπάνω. Δὲν μπο-
 роῦσα νὰ δώσω ἄλλη ἐξήγηση παρὰ ὅτι μιὰ θεϊκὴ φωνὴ μὲ πρόσταξε,
 ν' ἀνοιξῶ τὴ Γραφὴ καὶ νὰ διαβάσω τὸ πρῶτο κεφάλαιο ὅπου τυχαίως
 θὰ ἀνοιγε ». Ὁ Αὐγουστῖνος γυρίζει τότε καὶ πλησιάζει τὸν Ἀλύπιο.
 Ἐκεῖ κοντὰ σ' αὐτὸν εἶχε ἀφήσει τὶς ἐντολὲς τοῦ Παύλου. Τὶς ἀνοίξε στὴν
 τύχη καὶ ἔτυχε τὸ μέρος τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ὅπου λέγει ὁ Παῦ-
 λος : « Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις,
 μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μηδὲ ἐριδι καὶ ζήλῳ· ἀλλὰ ἐνδύσασθε τὸν
 Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπι-
 θυμίας ». Δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ συνεχίσῃ τὸ διάβασμα, γιατί στὸ τέλος
 αὐτῶν τῶν λόγων « εἰσέρρευσε τὸ φῶς τῆς βεβαιότητος μέσα στὴν καρ-
 διά μου καὶ ὅλες οἱ ἀμφιβολίες τοῦ σκότους ἐξαφανίσθησαν ». Ἡ στρο-
 φὴ λοιπὸν τοῦ Αὐγουστίνου πρὸς τὸν Χριστιανισμὸ γίνεται ὕστερα ἀπὸ
 ἀγωνιώδη καὶ δυσπερίγραπτη ψυχικὴ πάλη. Οἱ Ἐξομολογήσεις εἶ-
 ναι πράγματι προοίμιον τῆς φαινομένης πάλης, ποὺ μέλλει νὰ γίνῃ
 ὕστερα στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ μεταξὺ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ πνεύματος,
 μεταξὺ τῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος.

VIII

Ἡ στροφή ὅμως τοῦ Αὐγουστίνου πρὸς τὸν Χριστιανισμὸ τὸν φέ-
 ρει ἀντιμέτωπο καὶ πρὸς τὸ κύριο ὡς τῶρα ἔργο τῆς ζωῆς του, πρὸς
 τὴ ρητορικὴ. « Πόσο γλυκὸ μοῦ ἔγινε ἕξαφνα, νὰ στερηθῶ τὴ γλυκύ-
 τητα μηδαμινῶν πραγμάτων· καὶ ἂν ἄλλοτε φοβόμουν τὴν ἀπώλειά
 τους, τῶρα ἤμουν χαρούμενος ποὺ ἀπαλλάχθηκα ἀπ' αὐτά . . . Καὶ
 ἀποφάσισα ἐνώπιον τοῦ προσώπου Σου νὰ ἀποτραβηχθῶ ἀθόρυβα ἀπὸ

τὴν ὑπηρεσία τῆς γλώσσας μου », ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς φλυαρίας, δηλαδὴ τὴ ρητορικὴ. Ἡ καρδιά του εἶχε πιά τρυπηθῆ με τὰ βέλη τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ εἶχαν βαθιὰ εἰσχωρήσει μέσα της. Τὸν καιρὸ αὐτὸν πειράχθηκαν ἀπὸ τὴν ὑπερεντατικὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία σοβαρῶς οἱ πνεύμονές του, ὥστε καὶ ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἦταν δύσκολη. Πόννοι τοῦ στήθους τὸν πιέζουν καὶ τὸν ἀνησυχοῦν. Ἡ φιλοδοξία, ποὺ ἄλλοτε τὸν βοηθοῦσε νὰ ὑπομένῃ τὴ βαρεῖα ἐργασία, ἔχει τώρα ἐξαφανισθῆ, καὶ θὰ εἶχε, λέγει, καμφοθῆ, ἂν τὴ φιλοδοξία δὲν τὴν εἶχε ὑποκαταστήσει τώρα ἡ ὑπομονή. Ἀλλὰ ἀναβάλλει ἀκόμα γιὰ λίγο τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς ρητορικῆς. Πλησιάζει ἄλλωστε τώρα τὸ τέλος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους καὶ δὲν θέλει ἡ ἀπουσία του νὰ προξενήσῃ θόρυβο. Τὸ φθινόπωρο ὅμως « ἐδήλωσα στοὺς Μιλανέζους ὅτι πρέπει νὰ κριτάξουν νὰ εὔρουν κανένα ἄλλον πωλητὴ λέξεων γιὰ τὰ παιδιά τους, γιατί εἶχα ἀποφασίσει νὰ ὑπηρετήσω. Ἐσένα καὶ γιατί με τὴ δυσκολία τῆς ἀναπνοῆς καὶ τοὺς πόνους τοῦ στήθους δὲν μπορούσα πιά ν' ἀνταποκριθῶ σ' ἐκεῖνο τὸ ἔργο ». Ταυτοχρόνως ὁ Αὐγουστῖνος ἀνακοινώνει γραπτῶς στὸν ἐπίσκοπο Ἀμβρόσιο τὶς προηγούμενες πλάνες του καὶ τὴν τωρινὴ του ἐπιθυμία καὶ τοῦ ζητάει συμβουλή, ποιὸ ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Γραφῆς ν' ἀρχίσῃ πρῶτα νὰ μελετᾷ. Ὁ Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι πρέπει νὰ καταγίνῃ πρῶτα με τὸν Ἡσαΐα, ἴσως γιατί ὁ προφήτης αὐτὸς προεῖπε καθαρώτερα τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν πρόσκληση τῶν ἔθνῶν πρὸς αὐτό. Ἀλλὰ ὁ Αὐγουστῖνος δυσκολεύεται πολὺ νὰ κατανοήσῃ τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαΐα καὶ γιὰ τοῦτο ἀναβάλλει τὴν ἀνάγνωσι γιὰ εὐθετώτερο καιρὸ, ὅποτε θὰ ἔχη περισσότερα ἀσκηθῆ στὸν τρόπο ὁμιλίας τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἐσωτερικὴ στροφή τοῦ Αὐγουστίνου θὰ ἐπικυρωθῆ τώρα καὶ με τὸ βάπτισμα. Ἀπὸ τὴν ἐξοχή, ὅπου ἦταν τὸ καλοκαίρι, γυρίζει στὸ Μιλάνο μαζί με τὸν φίλο του τὸν Ἀλύπιο. « Ἦθελε νὰ βαπτισθῆ καὶ αὐτὸς ποὺ τὸν ἐστόλιζε ἤδη ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ σῶμα του τόσο πολὺ στὴν ἐξουσία του, ὥστε με ἀσυνήθιστο θάρρος περπατοῦσε ξηπόλυτος ἐπάνω στὸ παγωμένο ἔδαφος τῆς Ἰταλίας ». Ἀπὸ τὴν ἐξοχή παραλαμβάνει μαζί του ὁ Αὐγουστῖνος καὶ τὸν γιό του ποὺ ἦταν τότε δέκα πέντε χρονῶν. « Καὶ τὸν Ἀδεοδάτη τὸν πήραμε μαζί μας, αὐτὸν ποὺ ἐγέννησα ἐν τῇ ἀμαρτία. Ἐσὺ τὸν δημιούργησες καλόν. Ἦταν δέκα πέντε χρονῶν, ξεπερνοῦσε ἡμῶς με τὸ πνεῦμα του πολλοὺς ἡλικιωμένους καὶ πεπαιδευμένους ἄνδρες. Δικά σου, Κύριε Θεέ μου, εἶναι αὐτὰ τὰ χαρίσματα . . . γιατί ἐγὼ δὲν εἶχα καμμιά συμμετοχὴ σ' ὅ,τι εἶχε τὸ ἀγόρι ἐκεῖνο παρά μονάχα τὴν ἀμαρτία μου ». Στὴν ἐξοχή ὁ Αὐγουστῖνος ἔγραψε ἓνα βιβλίο με τὸν τίτλον « ὁ δάσκαλος ». « Ἐκεῖνος ποὺ συνομιλεῖ » λέγει ὁ Αὐγουστῖνος, « μαζί μου ἐκεῖ

μέσα είναι ο γιός μου. Γνωρίζεις, Θεέ μου, ότι όλες οι σκέψεις, που τίθενται εκεί μέσα στο στόμα του συνομιλιτού μου είναι πράγματι δικές του σκέψεις· και όμως δεν ήταν ακόμη δέκα έξη χρονών. Και πολλά άλλα και πιο θαυμαστά έζησα σ' αυτόν, ώστε συχνά με κυρίευε φρίκη με την εξαίρετη εύφυα του. 'Αλλά ποιός μπορεί να κάνει τέτοια θαύματα παρά 'Εσύ; Γρήγορα τον πήρες από τον κόσμο, και δίχως καμμιά ανησυχία τον μνημονεύω τώρα. Ούτε για την παιδική του ηλικία, ούτε για τη νεότητα του, ούτε για όλη του τη ζωή έχω ανάγκη να έχω όποιες-δήποτε έγνοιες. Ως συνομιληκοί εν τῇ χάριτί Σου τον πήραμε μαζί μας, για να τον αναθρέψουμε μέσα στη διδασκαλία Σου. Βαπτισθήκαμε και κάθε αγωνιώδης μέριμνα έξ αιτίας τῆς προηγούμενης ζωῆς μας εξαφανίσθηκε». 'Ο Αύγουστίνος γεύεται τὴν εὐδαιμονία, «τὸν θαυμαστὸ γλυκασμὸ» τῆς πίστεως.

Μαζὶ με άλλους πιστοὺς και φίλους αποφασίζει ὁ Αὐγουστίνος νὰ ἀναζητήσῃ ἕνα μέρος, ὅπου θὰ μπορούσαν τὸ καλύτερο νὰ ὑπηρετήσουν τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. 'Αποφάσισαν λοιπὸν νὰ γυρίσουν στὴν 'Αφρική. «'Όταν εἴμαστε στὴν 'Όστια κοντὰ στὸν Τίβερη, ἀπέθανε ἡ μητέρα μου. Πολλὰ παρατρέχω, γιατί βιάζομαι. Λάβε τίς ἐξομολογήσεις μου και τίς εὐχαριστίες μου, Θεέ μου, ἔστω και ἂν τόσα πολλὰ πράγματα τὰ παρασιωπῶ...» Δὲν θέλει ὅμως νὰ παρασιωπήσῃ ὅ,τι ἀνεβαίνει ἀπὸ τὴ ψυχὴ του τώρα γιὰ τὴ μητέρα του· «τὴ διακόνισσά Σου, Θεέ μου, ποὺ με ἐγέννησε κατὰ σάρκα, γιὰ νὰ γεννηθῶ κατὰ πνεῦμα. 'Όχι τὰ δικά της, ἀλλὰ τὰ δικά Σου χαρίσματα μέσα της θέλω νὰ ἐξυμνήσω». 'Ο Αὐγουστίνος θυμᾶται τώρα και ἀναγράφει συγκινητικὰ γεγονότα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς μητέρας του, τὰ ὅποια ἐκείνη τοῦ εἶχε διηγηθῆ. Πρὸ παντὸς ὅμως τονίζει τὸ ἐξαίρετο ἦθος τῆς μητέρας του. «'Ανατρέφθηκε ἀγνή και νηφάλια και ἦταν πιά πολὺ μέσῳ 'Εσοῦ παρά μέσῳ τῶν γονέων της ὑποτακτικὴ σ' 'Εσένα. 'Όταν ἔγινε ὠριμὴ νὰ παντρευθῆ ἐδόθηκε σ' ἕναν ἄνδρα, ποὺ τὸν ὑπηρετοῦσε ὡς κύριο. Προσπάθησε νὰ τὸν κερδίσῃ γιὰ Σένα (νὰ τὸν κάμῃ χριστιανό), νὰ τοῦ διδάσκῃ με τὰ ἦθη της 'Εσένα». 'Η μητέρα του πεθαίνει. «'Έτσι ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὸ σῶμα ἐκείνη ἡ θεοφοβούμενη και εὐσεβὴς ψυχὴ τὴν ἕννατη ἡμέρα τῆς ἀρρώστιας της, στὰ ἐξῆντα πέντε χρόνια τῆς ζωῆς της και στὰ τριάντα τρία τῆς δικῆς μου ζωῆς». 'Ο πόνος τοῦ Αὐγουστίνου εἶναι μεγάλος. «Τίς ἐκλείσα τὰ μάτια με τὰ χέρια μου· ἀπέραντος πόνος εἰσέρρευσε στὴν καρδιά μου και ἀναλύθηκα σὲ δάκρυα». Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐκείνη ἔπνεε τὰ λοισθια ξέσπασε σὲ δυνατὰ κλάματα τὸ ἀγόρι τοῦ Αὐγουστίνου. Τὰ κλάματα αὐτὰ τοῦ παιδιοῦ του ἀναγκάζουν τὸν Αὐγουστίνο νὰ συγκρατήσῃ τὰ δικά του δάκρυα. «Μὲ στεγνὰ μάτια πορεύθηκα κατὰ τὴν κηδεία της· και με στεγνὰ μάτια γύρισα πίσω ἀπὸ τὸν τάφο της».

Τρία πράγματα παλεύουν μέσα στην ψυχή του Αύγουστίνου και ανοίγουν τα μεγάλα χάσματα μέσα της. Η ζωή με τη γλυκύτητά της και τους πόνους της, το πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου με τὴν κλασική του ἐννοιολογία και ὁ Χριστιανισμὸς ὡς συγκλονιστικὸ γεγονός, ποὺ συνταράσσει τὴν Αὐγουστῖνο, ὡς γεγονός ποὺ συνταράσσει τὴν οἰκουμένη. Ἡ πάλη αὐτὴ ἔμεινε μέσα τοῦ ἀνειρήνευτη, ὅσο και ἂν ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἀποτραβιέται ἀπὸ τὴ ζωὴ και ἀπὸ τὸν ἐννοιολογία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας Ὁ Αὐγουστῖνος και ὡς Χριστιανὸς φιλοσοφεῖ. Τὸ δέκατο ἀκριβῶς βιβλίο του τῶν Ἐξομολογήσεών του, ὅπου ὁ Αὐγουστῖνος μᾶς χαρίζει ὑπέροχες και μοναδικές σελίδες γιὰ τὴ μνήμη και τὸ ἐνδέκατο, ὅπου ἐρμηνεύει με βαθύτατη ἀνάλυση τί εἶναι χρόνος, δείχνουν πόσο ἀδάμαστη ἦταν μέσα του ἡ φιλοσοφικὴ φλέβα. Ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ ἔδωκε τὸ φῶς, τὴν ἐσωτερικὴ ἔλλαμψη και πίστη, ὁ νοῦς του ὅμως ἔμεινε ἄσβεστος και ἡ πυρὰ του καίει τώρα περισσότερο και ἐντονώτερα. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐνώνεται με τὴ φιλοσοφία, ἀδελφώνεται μαζί της. Ὁ λόγος τοῦ Κλήμεντος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦταν « παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν » ἰσχύει και γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο και γιὰ ὅλους τοὺς ἀγωνιζομένους ἐν πνεύματι. Ἡ φιλοσοφία, ὅσο διάφορο δρόμο και ἂν ἀνοίγη, ὅσο διαφορετικὰ και ἂν εἶναι τὰ μέσα της, στηρίζεται τελικῶς στὴν καθαρότητα τοῦ νοῦ και στὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ λόγος ποὺ εἶναι μέσα στὸν ἀνθρώπο, ὁ νοῦς, εἶναι και αὐτὸς δῶρο τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Αὐγουστῖνος. Νὰ περιφρονῆση κανεὶς τὸν λόγο και τὴν ἐπιστήμη, θὰ εἶναι ἀντίθετος με τὸ νόημα τῆς παραβολῆς τῶν ταλάντων και θὰ δώση ἀφορμὴ νὰ χαρῆ ὁ Μεφιστοφελῆς, ὁ ὁποῖος, ὅταν βλέπη τὸν Φάουστ νὰ ἀμφιβάλῃ γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἐπιστήμης και τοῦ νοῦ, χαιρέται και προσθέτει: « περιφρόνα μονάχα τὸν νοῦ και τὴν ἐπιστήμη, τοῦ ἀνθρώπου τὴν πιὸ ὑψηλὴ δύναμη, τότε θὰ σὲ πιάσω δίχως ἄλλο ». Ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε ἀπορροφήσει με τὴν ἀσίγαστὴ γνωσικὴ του δύναμη ὅλη τὴ γνώση και τὴ φιλοσοφία τοῦ καιροῦ του και ἀνδρώθηκε μέσα σ' αὐτὴν. Δὲν εὗρηκε ὅμως ὅ,τι ζητοῦσε μέσα σ' αὐτὴν· ζητοῦσε τὴ λύτρωση και αὐτὴν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν προσφέρῃ με τὸ ὑπερούσιο πρόσωπο και πνεῦμα τοῦ Λυτρωτοῦ.

Μόνον μέσα στὸν Χριστιανισμὸ εὗρηκε ἐλπίδα και χαρά! « Ἐσὺ δύναμη τῆς ψυχῆς μου, εἰσελθε μέσα σ' αὐτὴν, και προσάρμωσε τὴν με Σένα, ὥστε νὰ γίνῃ κτῆμα Σου και νὰ μείνῃ δίχως σ π ί λ ο ν ἡ ρ υ τ ί δ α. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλπίδα μου, γι' αὐτὸ ὀμιλῶ, και μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐλπίδα χαιρομαι ». Ὅ,τι ἄλλο ὅμως προσφέρει ἡ ζωὴ δὲν ἀξίζει νὰ τὸ θρηνησῇ κανένας, ὅταν τὸ ἀρνηθῆ ἀπὸ μέσα του. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ στρέφεται με τὸν Χριστιανισμὸ πρὸς τὰ μέσα και ζῆ ἐντονα τὸν ἑαυτὸ της. Ἀπὸ τὴν ἐντονη αὐτὴ ζωὴ και βίωσή ἔρχεται ἡ ἀνάγκη τῆς ὁμο-

λογίας. Ὁ Αὐγουστῖνος ὁμολογεῖ τώρα τὴν πίστη του καὶ φανερώ-
νει ὅλη του τὴν ἐσωτερικότητα. Μὲ τὴν πίστη ὁμῶς τὸ ἐσωτερικό του
εἶναι συθέμελα ἀλλαγμένο. Ὁ Αὐγουστῖνος εἶναι τώρα « καινὸς ἄν-
θρωπος » μέσα στὴν « καινὴν κτίσιν ». Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη, συγκλονι-
στικὴ συνείδηση τῶν χριστιανῶν τῶν πρώτων αἰώνων καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ
θεμέλιό, ὅπου ἐπάνω κτίζει ὁ χριστιανὸς τὴ ζωὴ του. « Ἀντικείμενο τῆς
χαρᾶς, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς λαχτάρας » του εἶναι τώρα ὁ Θεός. « Σὲ
Σένα λοιπὸν, Κύριε, εἶμαι γνωστός, ποιὸς εἶμαι, καὶ γιὰ ποιὸν σκοπὸ
ἐξομολογοῦμαι, Σοῦ τὸ εἶπα ἤδη ». Ἡ ὁμολογία αὐτὴ δὲν γίνεται μὲ τὴ
λέξη καὶ μὲ τὴν κραυγὴ τῆς σάρκας, ἀλλὰ μὲ τὶς λέξεις τῆς ψυχῆς καὶ μὲ
τὴν κραυγὴ τῶν σκέψεων, κι' αὐτὴν τὴν ἀκούει ὁ Θεός. « Σὲ ὁμολογῶ λοι-
πὸν, Κύριε μου, σιωπηλὸς καὶ ὄχι σιωπηλός, γιατί ἡ φωνὴ σιωπᾶ, δυνατὰ
ὁμῶς φωνάζουν τὰ αἰσθήματα τῆς καρδιάς μου ». Ἡ ὁμολογία του
ὁμῶς γίνεται καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὅπως
εἶπε πρὶν, ἂν καὶ « δὲν ἤμπορῶ νὰ τοὺς ἀποδείξω, ὅτι ἡ ὁμολογία μου
εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ θὰ μὲ πιστέψουν ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων τὰ ὦτα τὰ
ἔχει ἀνοίξει ἡ ἀγάπη ». Καὶ οἱ καλοὶ ἄνθρωποι θὰ χαροῦν ν' ἀκούσουν
γιὰ τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματα ἐκείνων, ποὺ τώρα εἶναι ἐλεύθεροι
ἀπ' αὐτά.

Γιὰ ποιὸν σκοπὸ ὁμῶς ὁμολογεῖ ὁ Αὐγουστῖνος ὄχι μόνον ἐνώπιον
τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὄχι μόνον τί ἦταν ὁ
ἴδιος πρὶν, ἀλλὰ καὶ τί εἶναι τώρα ; « Ἐπίσης καὶ τί εἶμαι τώρα.
ποὺ γράφω τὶς Ἐξομολογήσεις μου, αὐτὸ θέλουν πολλοὶ νὰ τὸ μάθουν,
καὶ πολλοὶ ποὺ μὲ γνωρίζουν καὶ πολλοὶ ποὺ δὲν μὲ γωρίζουν, ἀλλὰ
ἔχουν ἀκούσει γιὰ μένα. Θέλουν λοιπὸν ὅλοι αὐτοὶ ν' ἀκούσουν ἀπὸ τὴν
ὁμολογία μου, τί εἶμαι στὸ ἐσωτερικό μου, ὅπου οὔτε μάτι οὔτε αὐτί
οὔτε πνεῦμα ἤμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ. Θέλουν ν' ἀκούσουν, γιὰ νὰ μὲ πιστέ-
ψουν. Ἀλλὰ θὰ μὲ ἀναγνωρίσουν ; Ἡ ἀγάπη ὁμῶς, διὰ τῆς ὁποίας
αὐτοὶ εἶναι καλοὶ, τοὺς λέγει, ὅτι ἀπὸ τὶς Ἐξομολογήσεις μου ὁμιλεῖ
ἀλήθεια, καὶ αὐτὴ εἶναι μέσα σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ μὲ πιστέψῃ » Μὲ ἀδελφικὸ
φρόνημα οἱ ἄλλοι ἄς ἀγαπήσουν ὅ,τι εἶναι ἀξιογάπητο καὶ ἄς θρηνήσουν
ὅ,τι εἶναι ἀξιοθρήνητο μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἔργο. Ἄς ἀναπνεύσουν μὲ ὅ,τι
εἶναι καλὸ καὶ ἄς ἀναστενάξουν μὲ ὅ,τι εἶναι κακό. « Τὸ καλὸ ποὺ ἔχω
εἶναι δικό Σου ἔργο καὶ δῶρο, τὸ κακό εἶναι δική μου ἐνοχὴ καὶ δική Σου
κρίση ». Ὡστε ὁ Αὐγουστῖνος χωρίζει τὸ ἔργο του ὡς πρὸς τὸ νόημά του
σὲ δύο μέρη. Μὲ τὸ πρῶτο θέλει νὰ δείξῃ τί ἦταν, μὲ τὸ δεύτερο θέλει νὰ
δείξῃ τί εἶναι τώρα ποὺ γράφει τὶς Ἐξομολογήσεις. Ἐξομολοεῖται ὄχι μόνον
ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συμμε-
ρίζονται μαζί του τὶς χαρὲς του καὶ τὴ θνητότητα, οἱ ὁποῖοι εἶναι συμπο-
λίτες τῆς οὐρανόου πολιτείας καὶ συμπροσκυνητές. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι δοῦλοι

τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Αὐγουστίνου. Τὸ καινούργιο συναίσθημα ποῦ συγκλονίζει τώρα τὴν ψυχὴ τοῦ νεοφωτίστου εἶναι τοῦτο : « Εἶμαι ἓνα ἀδύνατο παιδί, ἀλλὰ ὁ πατέρας μου ζῆ ἕς ἀεὶ καὶ μοῦ εἶναι προστάτης ». Αὐτὸς ὅμως εἶναι καὶ κριτής. « Ἐσὺ εἶσαι Κύριε ποῦ με κρίνεις ». Ἡ ἀγάπη τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸν πατέρα εἶναι τώρα αὐτὴ ποῦ ἐνώνει τὸ πλάσμα με τὸν πλάστη. « Δὲν εἶναι ἀμφίβολη, ἀλλὰ βεβαία ἢ συνείδησή μου ὅτι Σὲ ἀγαπῶ. Με τὸν λόγο Σου ἀγγίξεις τὴν καρδιά μου καὶ Σὲ ἀγάπησα ». Τί ὅμως ἀγαπάει κανεὶς ὅταν ἀγαπάῃ τὸν Θεό ; « Ὁχι σωματικὴ συμμετρία, οὔτε χρονικὴ χάρη, ὅχι τὴν αἴγλη τοῦ φωτός, ποῦ εἶναι στὰ μάτια μας τόσο εὐχάριστο, ὅχι τὶς ἀξιέραστες μελωδίες τῆς μουσικῆς, ὅχι τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων, τῶν βαλσάμων καὶ τῶν ἀρωματικῶν, ὅχι τὸ μάννα καὶ τὸ μέλι, ὅχι μέλη σωματικά. Δὲν ἀγαπῶ αὐτά, ὅταν ἀγαπῶ τὸν Θεό μου. Καὶ ὅμως ἀγαπῶ ἓνα εἶδος φωτός καὶ ἤχου καὶ ἀρώματος καὶ τροφῆς καὶ ἐναγκαλισμοῦ, ὅταν ἀγαπῶ τὸν Θεό μου, τὸ φῶς, τὸν ἦχο, τὸ ἄρωμα, τὴν τροφή, τὸν ἐναγκαλισμὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ μου ἀνθρώπου. Ἐκεῖ μέσα ἀνάβει ἓνα φῶς γιὰ τὴν ψυχὴ μου, ποῦ κανεὶς χῶρος δὲν τὸ χωράει, ἐκεῖ ἤχει ἓνας ἦχος ποῦ κανεὶς χρόνος δὲν τὸν καταβροχθίζει, ἐκεῖ σκορπίζεται ἓνα ἄρωμα, ποῦ κανένας ἀνεμος δὲν τὸ παίρνει, ἐκεῖ ὑπάρχει μιὰ γεύση, ποῦ καμμιά ἀπόλαυση δὲν τὴν μειώνει, ἐκεῖ εἶναι ἐνωμένο ὅ,τι κανεὶς χορτασμὸς δὲν χωρίζει. Αὐτὸ εἶναι ποῦ ἀγαπάω, ὅταν ἀγαπάω τὸν Θεό μου ». Ὅλα τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων τὰ μεταχειρίζεται ὁ Αὐγουστίνος γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ συγκλονιστικὸ πάθος τῆς ψυχῆς του. Ὅλη τὴν αἴγλη τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἄρρητο βίωμα τῆς ἀγάπης τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν πατέρα.

Δίχως νὰ τὸ θέλωμε ὁ νοῦς μας πηγαίνει ἐδῶ στὸ κλασικὸ πρότυπο τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος μεταχειρίζεται ὅλη τὴ λάμψη τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων καὶ συμβόλων γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀνεκφραστο πάθος τῆς ψυχῆς του, τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ἀθάνατο καὶ αἰώνιο κάλλος τῆς ἰδέας. Εἶναι τὸ σκίρτημα τοῦ θνητοῦ, ὅταν βεβαιώνεται γιὰ τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀθανασία. Ἀλλὰ ἡ ὁμοιότητα τῆς γλώσσας καὶ τῶν στροφῶν τοῦ Αὐγουστίνου με τὴ γλῶσσα καὶ τὶς στροφές τοῦ Πλάτωνος εἶναι καταπληκτικὴ. Ὁ Αὐγουστίνος ἐρωτᾷ : « Καὶ τί εἶναι αὐτό ; Ἐρώτησα τὴ γῆ, καὶ αὐτὴ εἶπε : δὲν εἶμαι ἐγώ· καὶ ὅλα ὅσα εἶναι ἐπάνω στὴ γῆ ὡμολόγησαν τὸ ἴδιο. Ἐρώτησα τὴ θάλασσα καὶ τοὺς βυθοὺς τῆς καὶ τὰ σκουλήκια ποῦ ποῦ ζοῦνε μέσα τους, καὶ αὐτὰ ἀπάντησαν : ἐμεῖς δὲν εἶμαστε ὁ Θεός Σου, ζήτησέ τον πέρα ἀπὸ μᾶς. Ἐρώτησα τοὺς ἀνέμους ποῦ πνέουν καὶ ὅλος ὁ κύκλος τῶν ἀνέμων με τοὺς κατοίκους του εἶπε : Ὁ Ἀναξαγόρας λαθεύεται· ἐγὼ δὲν εἶμαι Θεός. Ἐρώτησα τὸν οὐρανὸ, τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη, τὰ ἄστρα καὶ αὐτὰ ἀπάντησαν : οὔτε ἐμεῖς εἶμαστε ὁ Θεός, ποῦ ζητᾷς. Καὶ εἶπα σὲ ὅλα τὰ

πράγματα που προσφέρονται στις αισθήσεις μου : Μιλήστε μου για τον Θεό μου, επειδή έσείς τὰ ἴδια δὲν εἴσθε Θεός, εἰπέτε μου κάτι γι' αὐτόν. Καὶ αὐτὰ μοῦ ἀπάντησαν μὲ δυνατὴ φωνή : Ἐκεῖνος ὁ ἴδιος μᾶς ἐπλασε. Τὸ ἐρώτημά μου ὅμως ἔμενε ἀνοικτὸ καθὼς τὰ θεωροῦσε στοχαστικὰ καὶ ἡ ἀπάντησή τους ἦταν ἡ ὁμορφιά τους. Καὶ ἐγύρισα λοιπὸν στὸν ἑαυτό μου καὶ τοῦ εἶπα : Ποιὸς εἶσαι λοιπὸν ; Καὶ ἀπάντησα : ἕνας ἄνθρωπος. Γιατί, ἰδές, ἀπὸ σῶμα καὶ ψυχὴ εἶμαι καμωμένος, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ στοιχεῖο τοῦ εἶναι μου. Ἀπὸ ποιὸ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν τῶν δύο ἐπρεπε νὰ ζητήσω τὸν Θεό μου ; Ἦδη τὸν ζήτησα μὲ τὸ σῶμα μου ἀπὸ τὴ γῆ ὡς τὸν οὐρανὸ, τόσον μακριὰ ὅσο μποροῦσα νὰ στείλω τίς ἀκτῖνες τῶν ματιῶν μου ὡς ἀγγελιοφόρους. Ἀλλὰ ἀξιότερος εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς μου ἄνθρωπος . . . Ἐρώτησα ὅλον τὸν κόσμον γιὰ τὸν Θεό μου, καὶ αὐτὸς μοῦ ἀπάντησε : δὲν εἶμαι ἐγώ, ἀλλὰ Ἐκεῖνος μὲ ἐπλασε ». Ἄς ἀκούσωμε τώρα τὸν Πλάτωνα ὁ ὁποῖος μεταχειρίζεται τὴν ἴδια γλῶσσα καὶ τίς ἴδιες στροφές . . . « Οὐδ' αὖ φαντασθήσεται αὐτῷ τὸ καλὸν οἶον πρόσωπὸν τι οὐδὲ χεῖρες οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ὄν σῶμα μετέχει, οὐδὲ τις λόγος οὐδέ τις ἐπιστήμη, οὐδέ που ὄν ἐν ἐτέρῳ τινί, οἶον ἐν ζώῳ ἢ ἐν γῆ ἢ ἐν οὐρανῷ ἢ ἐν τῷ ἄλλῳ, ἀλλὰ αὐτὸ καθ' αὐτὸ μεθ' αὐτοῦ μονοειδὲς αἰεὶ ὄν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα καλὰ ἐκείνου μετέχοντα τρόπον τινὰ τοιοῦτον, οἶον γιγνομένων τε τῶν ἄλλων καὶ ἀπολλυμένων μηδὲν ἐκεῖνο μήτε τι πλέον μήτε ἕλλατον γίγνεσθαι, μηδὲ πάσχειν μηδέν ». Τὸ ἀπόλυτο λοιπὸν καὶ ἐδῶ δὸν φανερώνεται οὔτε σὲ πρόσωπο, οὔτε σὲ χέρια, οὔτε σὲ κανένα σῶμα, οὔτε εἶναι λόγος οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε εἶναι μέσα σὲ κανένα ἄλλο, οὔτε μέσα στὴ γῆ οὔτε στὸν οὐρανὸ, οὔτε μέσα σὲ τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ εἶναι αὐτὸ καθ' αὐτὸ μαζί μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἐχομε λοιπὸν ἐδῶ τυπικὴ ὁμοιότητα στὴ γλῶσσα καὶ στὶς στροφές της.

Δύο εἶναι τώρα τὰ κέντρα τῆς προσοχῆς τοῦ Αὐγουστίνου, ἡ ψυχὴ καὶ ὁ Θεός. Καταλήγει σ' αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ δραματικὸν ἀγῶνα καὶ ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς χριστιανός. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν ψυχὴ ἀνοίγει καὶ τὸν δρόμο πρὸς τὸν Θεό. Ἡ κατανόηση γιὰ τὸ ἕνα φέρνει τὴν κατανόηση καὶ ἐπίγνωση γιὰ τὸ ἄλλο. Μὲ τὴν ψυχὴ ἀγαπάει ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεό. « Τί ἀγαπάω λοιπὸν, ὅταν ἀγαπάω τὸν Θεό ; Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι πιὸ πάνω καὶ ἀπὸ τὴν κεφαλὴ τῆς ψυχῆς μου ; Μὲ τὴν ψυχὴ μου θέλω ν' ἀνέβω σ' αὐτόν. Θέλω ν' ἀνέβω πέρα ἀπὸ τὴ δύναμη ἐκείνη μέσα μου, μὲ τὴν ὁποῖαν τὸ ἐγώ μου εἶναι δεμένο μὲ τὸ σῶμα ». Ἡ δύναμη αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ. Ὁ Ἀριστοτέλης θὰ ἔλεγε ἡ θρεπτικὴ καὶ αἰσθητικὴ ψυχὴ. Σῶμα, ζωὴ, ψυχὴ εἶναι τρεῖς χωριστὲς σφαῖρες. Στὸν κόσμον τῶν σωμάτων καὶ τῆς ζωῆς εἶχε μείνει ὁ Αὐγουστίνος τὰ πρῶτα χρόνια τῶν σπουδῶν του. Ὁ κόσμος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ

λόγου τοῦ ἀνοίχθηκε μὲ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου. Ἰδῶ μέσα ἐβεβαιώθηκε γιὰ τὴν ὑπόστασι τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς λογικῆς. Ἀλλὰ ἐδῶ ἐπίσης ἐγνώρισε ὅτι ὑπάρχει κάτι πέρα ἀπὸ τὴν ψυχὴ, τὸ "Ἐν, τοῦ Πλωτίνου. Ἡ ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ "Ἐν, ἡ ἔνωσις, εἶναι ὁ τελικός τῆς προορισμός. "Ὅταν τώρα ἀκοῦμε τὸν Αὐγουστῖνο, νομίζομε ὅτι διαβάζομε Πλωτῖνο. « Θέλω νὰ προχωρήσω λοιπὸν πέρα καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴ δύναμη τῆς φύσεώς μου καὶ κατὰ βαθμίδες νὰ ἀνέβω σ' ἐκεῖνον, ποὺ μὲ ἐδημιούργησε ».

Τὸ χῶρις τοῦτο τοῦ Αὐγουστίνου καθὼς καὶ τὰ ἀμέσως προηγούμενα θυμίζουν πολὺ ὅσα λέγει ὁ Πλωτῖνος: « Πολλάκις ἐγειρόμενος εἰς ἑμαυτὸν ἐκ τοῦ σώματος καὶ γινόμενος τῶν μὲν ἄλλων ἔξω, ἑμαυτοῦ δὲ εἰσω, θαυμαστὸν ὄρων κάλλος, καὶ τῆς κρείττονος μοίρας πιστεύσας τότε μάλιστα εἶναι, ζωὴν τε ἀρίστην ἐνεργήσας καὶ τῷ θεῷ εἰς ταῦτόν γεγενημένος καὶ ἐν αὐτῷ ἰδρυθεὶς εἰς ἐνέργειαν ἐλθὼν ἐκείνων ὑπὲρ πᾶν τε ἄλλο νοητὸν ἑμαυτὸν ἰδρύσας, μετὰ ταύτην τὴν ἐν τῷ θεῷ στάσιν εἰς λογισμὸν ἐκ νοῦ καταβάς, ἀπορῶ πῶς ποτε καὶ νῦν καταβαίνω καὶ ὅπως ποτέ μοι ἔνδον ἡ ψυχὴ γεγένηται τοῦ σώματος, τοῦτο οὐσά, οἷον ἐφάνη καθ' ἑαυτήν, καίπερ οὐσα ἐν σώματι ».

Ὁ Αὐγουστῖνος χαίρεται τώρα τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος. Ἡ ψυχὴ καὶ οἱ δυνάμεις τῆς τὸν σαγηνεύσουν. Ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ μνήμη ποὺ τὸν καταπλήσσει ὡς γεγονός. « Καὶ καταφθάνω στοὺς λειμῶνες καὶ τὰ εὐρύχωρα ἀνάκτορα τῆς μνήμης, ὅπου εὐρίσκονται οἱ θησαυροὶ ἀναριθμητῶν εἰκόνων ». Θαυμάζει ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει τὴ δύναμη νὰ θυμᾶται, ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο τὸν καταπλήσσει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ψυχὴ ἀνακαλεῖ μὲ τὴν κρίση τῆς τίς εἰκόνες ποὺ θέλει. Καθὼς ἔρχονται οἱ εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ψυχῆς ἐνώπιον τῆς μνήμης ἡ κρίση κρατάει ἐκεῖνες ποὺ χρειάζεται γιὰ τὸν συγκεκριμένο σκοπὸ, τίς ἄλλες τίς ἀποδιώχνει. "Ὅλες ὅμως, ὅταν ἔρχονται, εἶναι σὰν νὰ θέλουν νὰ ἐρωτήσουν « μήπως εἴμεθα ἐμεῖς ». Ἡ κριτικὴ ὅμως δύναμη παραμερίζει ὅσες δὲν χρειάζεται: « αὐτὲς τίς ἀποδιώχνω μὲ τὸ χέρι τοῦ πνεύματός μου ἀπὸ τὰ μάτια τῆς μνήμης μου, ἕως ὅτου ἀναφανῆ ἀπὸ τὴν ὁμίχλη ὅ,τι ζητάω καὶ ἀπὸ τὸ σκότος ἐλθῆ στο φῶς ». Θαυμάζει ἀκόμα ὁ Αὐγουστῖνος τὴ διακριτικὴ δύναμη τῆς μνήμης: « Σ' ἐκείνους τοὺς χώρους τῆς μνήμης εἶναι ὅλα μὲ ἀκρίβεια τὸ ἓνα ἀπὸ τᾶλλο χωρισμένον, κατὰ κατηγορίας τακτοποιημένον καὶ διατηρημένον ». Οἱ εἰκόνες ὅμως τῶν πραγμάτων εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα: μὲ τὰ αἰσθητήρια λαμβάνομε μόνον εἰκόνες. « Δὲν εἶναι τὰ ἴδια τὰ πράγματα ποὺ ἔρχονται μέσα μας, ἀλλὰ μόνον οἱ εἰκόνες τῶν πραγμάτων ποὺ ἀντιλαμβανόμεθα . . . Ποιὸς ὅμως μπορεῖ νὰ εἰπῆ πῶς ἐσχηματίσθηκαν αὐτὲς οἱ εἰκόνες, ἀν καὶ γνωρίζομε,